

L'ESCALA DE LA VIDA
COL·LECCIÓ FRANCESC PUJOLS

3

L'al·lucinogen de Dalí

Francesc Pujols,
filòsof de Salvador Dalí

Max Pérez Muñoz
Autor

f (LA MIRA)
FONOLL

L'escala de la vida. Col·lecció Francesc Pujols
ha estat ideada per *LA MIRA*.

1a edició: desembre de 2023

© del text:

Max Pérez

© de les característiques d'aquesta edició:

Editorial Fonoll

Assessorament lingüístic:

Núria G. Caldés i GroWords

Disseny de la col·lecció i de la coberta:

Arnau Torrente Capdevila

Disseny de l'interior i maquetació:

Núria Mirada (La Mirada Gràfica)

Procedència de les fotografies:

Fundació Francesc Pujols 5, 21, 157, 164

Jordi Mestre p. 55

Impressió:

Anfigraf Indústria Gràfica

Editat per:

Editorial Fonoll, SL

C/ Prat de la Riba, 128 · 25430 Juneda

www.editorialfonoll.cat

ISBN: 978-84-126977-8-0

Dipòsit legal: L 871-2023

Advertiment legal: És rigorosament prohibida, sense l'autorització dels titulars dels *copyrights*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic.

Amb el suport de: Fundació Francesc Pujols
i la col·laboració de: Amics del Museu Dalí

Francesc Pujols (esquerra) i Salvador Dalí (dreta) a la Torre de les Hores de Martorell el dia 31 de maig de l'any 1956.

A l'Alba Padrós

Índex

Introducció: una nova clau de l'obra daliniana 13

Estudis previs sobre la relació entre Pujols
i Dalí 15

Primera part: la relació biogràfica 21

Pujols abans de la coneixença amb Dalí
(anys 1889-1916) 23

El primer contacte (1916-1927) 25

Neix l'admiració mútua (1928-1939) 28

L'exili i la mística occitana (1939-1948) 32

La represa de contacte (1949-1956) 34

Neix el projecte de Dalí per internacionalitzar
Pujols (1957-1962) 40

La internacionalització pòstuma (1963-1989) 44

Segona part: el pensament 55

L'estètica 57

L'humor i l'estil que Dalí treu de Pujols 57

L'admiració compartida per l'obra d'Antoni
Gaudí 59

Pujols profetitza que Dalí serà el salvador
de l'art modern 65

La «Quimera d'Horaci» o la superioritat de
Dalí sobre Picasso 70

La religió 76

La «Religió de la Humanitat» d'Auguste
Comte: un model compartit per Dalí
i Pujols 76

- Dalí, seguidor de la «Religió Catalana» de Pujols **82**
- Dalí profetitza que «a Espanya s'hi farà un catolicisme alegre» **82**
 - «Montpeller, Perpinyà, és el lloc on ha de ser descoberta la veritat» **85**
 - «La física com a trampolí per entrar a la metafísica» **90**
- Ramon Llull i Ramon Sibiuda en l'imaginari dalinià **92**
- Ramon Llull **93**
 - Ramon Sibiuda **98**
- Francesc Pujols, geni de la filosofia catalana **100**
- «El meu al·lucinogen és Francesc Pujols»
o la conversió dels hippies a la «Religió Catalana» **103**
- L'obsessió de Dalí pels àngels: una herència pujolsiana **106**
- La divinitat **112**
- La divinitat pujolsiana **112**
 - La divinitat daliniana **118**
 - Dalí i l'Hiparxiologi, ritual de la «Religió Catalana» **129**
- La política **135**
- La concepció monàrquica de Dalí **135**
 - La Hierologia de Pujols **146**
- Tercera part: motius pujolsians de l'obra plàstica de Dalí **1575**
- Monument a Francesc Pujols (1975) **159**

El segell de la tomba de Pujols (1982): un tribut dalinià	171
El concili ecumènic (1960): representació de l'escala de la vida	174
Cel hiperxiològic (1960): un quadre teològic	179
Quan cau, cau (1974)	187
Els motius hiparxiològics d' <i>El palau del vent</i> (1970-1973)	193
El decorat <i>Laberint</i> (1941): representació de l'àngel hiparxiològic	200
El Teatre-Museu Dalí: temple de la «Religió Catalana»	204
Bibliografia	211

Introducció

Una nova clau de l'obra daliniana

Davant de l'entrada al Teatre-Museu Dalí de Figueres s'ha erigit un monument al «geni de la filosofia catalana»: Francesc Pujols. Cada any, milers de turistes s'hi fotografien mentre fan cua per entrar. Admiren l'obra escultòrica, sublim, on es veu un pensador amb toga clàssica recolzant el cap, en forma d'ou, amb extrema delicadesa. Però convé no oblidar el detall més important: és un pensador que emergeix d'una olivera centenària de l'Empordà, arrelada a la terra. Una placa amb les quatre barres sentència l'escena: «El pensament català rebrota sempre, i sobreviu els seus il·lusos enterradors». La frase també és de Pujols.

No són només els turistes els que queden estupefactes al davant d'aquest homenatge imponent que Dalí va alçar a un filòsof català. Encara avui, qualsevol que vulgui descobrir el perquè d'aquest homenatge queda orfe d'una explicació. De què es coneixien, Pujols i Dalí? Eren amics, com amb Buñuel, Breton i Pla? O més aviat com Lorca? Però Dalí no va bastir mai un monument a cap d'ells. Per què a Pujols, doncs? I per què al davant del seu Teatre-Museu, la Meca del món dalinià?

Aquest llibre pretén ser la resposta a aquests interrogants. Estudia la relació biogràfica, filosòfica i artística entre Francesc Pujols i Morgades (1882-1962) i Salvador Dalí i Domènech (1904-1989), una qüestió que ha tingut repercussions importants en

la teoria de l'art, en la història del surrealisme i, més enllà, en la mitologia catalana. Ens interessa exposar el *deute* que el pensament i l'obra de Dalí té amb la filosofia de Pujols. Aquest no és un tema desconegut, però sí sovint menystingut, i que aclareix, com esperem mostrar al llarg de les properes pàgines, una faceta molt significativa de l'obra daliniana.

Tot i que els estudiosos han tendit a oblidar-ho, Dalí es concebia ell mateix com un seguidor del sistema i la religió de Pujols, fet que manifestà repetidament en públic. Que gran part de l'estètica i cosmologia dalinianes es fonamentin en les idees de Pujols sovint ha estat pres per una *boutade* daliniana, o un compliment del pintor envers un oblidat mentor de joventut. Com podia ser que un pintor universal es considerés seguidor de les idees d'un filòsof català desconegut? Però passar per alt o tractar amb irònica condescendència la relació entre Dalí i Pujols ha portat al desconcert de la crítica artística i, inevitablement, a la incomprensió general dels especialistes en l'obra del pintor. La majoria de l'obra filosòfica de Pujols encara no és coneguda en el circuit internacional. Això ha fet que els investigadors, especialment els del món anglosaxó, hagin ignorat (o ni tan sols conegut) l'existència de la filosofia de Pujols. Lògicament, hi ha excepcions, però parcials. Ara bé, Dalí mateix va fer pública aquesta filiació intel·lectual, no només anunciant-la amb una retòrica xarbotant que no deixa lloc al dubte, sinó inclús traduint, publicant i representant obres de Pujols i, més important encara, pintant quadres amb títols i motius explícits.

Per aquesta raó, la nostra intenció és aportar una nova clau interpretativa de l'obra de Salvador Dalí: la pujolsiana. Una clau

filosòfica que pugui donar una nova perspectiva a la inesgotable obra daliniana i que, al mateix temps, ressitui Dalí i Pujols en el context del pensament català del segle xx.

El monument de Dalí a Pujols és un advertència. Amb ell, Dalí ens crida, a través de la tramuntana, que «qui vulgui comprendre la meva obra, la meva cosmologia, ha d'endinsar-se en les arrels de la filosofia catalana; i, especialment, en l'obra del pensador que l'encarna: Francesc Pujols». Aquest llibre ha estat dictat per aquest crit, amb la intenció que la seva tramuntanada bufi ben fort arreu i permeti obrir, amb la nova clau que ens brinda, un dels calaixos amagats de l'artista.

Estudis previs sobre la relació entre Pujols i Dalí

No hi ha hagut gaires estudiosos que s'hagin ocupat de la relació entre Francesc Pujols i Salvador Dalí. La majoria només hi ha fet esment de passada, gairebé de manera anecdòtica, i monogràficament, només tres: Artur Bladé, Josep Muñoz Espinalt i Josep Playà. Però aquest silenci i aquesta parcialitat contrasta amb la importància amb què aquests pocs autors n'han parlat. Malgrat no investigar-ho gaire, quasi tots els estudis han coincidit, d'una banda, a qualificar Pujols com a «filòsof de capçalera», «mestre», «mentor espiritual» o «guia espiritual» de Dalí; i, d'altra banda, a considerar Dalí com a «seguidor fervent» o «continuator» de la filosofia de Pujols.

Tres motius expliquen que aquesta qüestió no s'hagi abordat fins ara amb el detall que es mereixia. En primer lloc, la inaccessibilitat editorial de les obres de Pujols. Inclús per als catalans, aquestes obres són, encara avui, en bona part introbables, especialment les de més contingut filosòfic i que més podien ajudar a aclarir les evidents vinculacions amb l'obra daliniana. Pujols continua essent un complet desconegut al circuit internacional.

En segon lloc, cal tenir en compte que una part significativa de l'obra de Pujols encara és inèdita. Justament un dels grans projectes de Dalí als seus darrers anys era que aquesta obra sortís a la llum. Estem treballant braç a braç, des de fa anys, amb la Fundació Pujols de Martorell per publicar les obres inèdites, i és precisament la freqüentació dels manuscrits pujolsians el que sustenta l'argumentació del que ara presentem.

Finalment, en tercer i últim lloc, cal dir que un dels problemes principals que ha impedit estudiar la relació entre Pujols i Dalí ha estat que els poquíssims estudiosos del pensament de Pujols no s'han pres seriosament la seva obra filosòfica. Com veurem, un dels elements que Dalí extreu i elogia de Pujols és l'ús de l'humor i la ironia que, en efecte, és molt present a l'obra pujolsiana, fins i tot quan parla de filosofia. Tanmateix, la ironia, que en Dalí no ha impedit estudiar seriosament la seva obra, ha estat un impediment per a l'estudi de Pujols. De ben segur a causa de l'estat incipient en què es troben els estudis sobre història de la filosofia als Països Catalans, Pujols encara forma més part de l'anècdota que de la categoria, una circumstància que està canviant lentament els darrers anys, però que encara pesa.

La primera persona que va estudiar la relació intel·lectual entre Pujols i Dalí va ser Carles Muñoz Espinalt (1920-1993), que va connectar amb el món dalinià al llarg de la dècada de 1960 a través de Faust Pujols, el fill del filòsof. El dia 8 de maig de l'any 1982, en el marc d'un cicle de conferències impartides al Teatre-Museu Dalí de Figueres per celebrar el centenari del naixement de Pujols, Muñoz Espinalt va pronunciar una conferència titulada «Pujols, arquetipus de Dalí». Allà va plantejar la tesi que Dalí, de temperament en origen introvertit, s'havia emmirallat en Pujols a l'hora de construir-se la seva personalitat pública. Concretament, afirmava que «per un caràcter tímid i, alhora, superambiciós com el de Dalí, Pujols era un bàlsam que estimulava i que li retornava la confiança en si mateix». Per aquesta raó, Muñoz Espinalt considerava que el pintor, en comptes d'afirmar que *ell* era el surrealisme, de fet hauria pogut concretar-ho amb molta més exactitud: «El surrealisme soc jo ajudat de l'estil de Pujols». A la mateixa conferència, l'autor constata per primera vegada que «Dalí s'hi apropava com un seguidor fervent», i feia notar que «en totes les fotografies que es guarden on apareixen retratats junts, s'hi nota el gest deferent de Dalí vers el mestre». Alhora, Muñoz Espinalt va voler justificar el silenci que el precedia, conclouent que «les relacions entre Pujols i Dalí hi ha qui ha volgut fer-les fonedisses. Com si no s'haguessin conegut mai».¹

En el mateix cicle de conferències també va participar Artur Bladé i Desumvila (1905-1995), reconegut biògraf de Pujols, que l'any 1967 ja havia publicat *Francesc Pujols per ell mateix*. Però

1 MUÑOZ ESPINALT, Carles (1991). «Pujols, arquetipus de Dalí». *Francesc Pujols pels seus amics: Conferències amb motiu del primer centenari del naixement del filòsof*, p. 9-27.

segurament perquè no havia considerat la relació que pogués existir entre l'un i l'altre ni en la conferència que va impartir a Figueres ni en el llibre esmentat, l'any 1983 va publicar un article a *La Vanguardia* titulat «La relació Pujols-Dalí». A diferència de les consideracions psicològiques de Muñoz Espinalt, Bladé esbossa en aquest article, per primera vegada, una breu biografia creuada dels dos personatges. Fa referència a algunes trobades anteriors a l'exili de 1939 i recull els homenatges que Dalí anava retent a Pujols en aquelles dates. Segons Bladé, «Dalí li escrivia [a Pujols] i el tenia al corrent de les seves activitats», i afegia que «les idees agosarades de Pujols encisaven el pintor, que hi trobava no solament la càrrega filosòfica, sinó l'ònirica».² Paradoxalment, un cop esbossades les línies mestres, l'estudi de la relació entre Pujols i Dalí va aturar-se durant una dècada. Durant els anys noranta, no tenim constància que ningú la investigués.

Arribats als 2000, l'interès va rebrotar, especialment arran d'una efemèride important: el centenari del naixement de Dalí i de la publicació del *Llibre que conté les poesies d'en Francesc Pujols* (1904). Així, els anys 2004-2008 van parlar-ne Karles Torra, Carmen García de la Rasilla, Anna Carreras i Joan Cuscó.³ D'aquells anys, però, cal ressaltar especialment els escrits de Mark Planellas-Witzsch i Elliot King. El primer va publicar el llibre *Dalí silenciats. Les transicions d'un separatista* amb l'objectiu d'estudiar i reivindicar el rerefons català de l'obra daliniana. Planellas reivindicava que

2 BLADÉ, Artur (14/06/1983). «La relació Pujols-Dalí», *La Vanguardia*, p. 41.

3 TORRA, Karles (2004). «La relació Dalí-Pujols». *Quadern Central*, 63, p. 61-65; GARCÍA, Carmen (2005). «Notes on Dalí as Catalan Cultural Agent». *Catalan Review*, XIX, p. 131-154. (2005); i CUSCÓ, Joan (2008). *Francesc Pujols i Morgades, el filòsof heterodox*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

«l'estudi i la difusió de la decisiva relació entre Salvador Dalí i Francesc Pujols és encara insuficient, i és una urgència de primer ordre». ⁴ King, en canvi, va ser el primer a publicar a l'estranger un article sobre la qüestió, titulat, significativament, «Fantasia alada amb peus de plom: la influència del Lul·lisme i la Hiparxiologia al misticisme de Dalí», on sosté que «el lul·lisme i la seva interpretació pujolsiana ofereixen un ric precedent per a moltes de les activitats “místiques” de Dalí», raó per la qual qualificava Pujols com a «amic proper i mentor espiritual de Dalí». Ara bé, igual que Planellas, King feia constar que «s'ha escrit poc sobre els fonaments catalans de les declaracions de Dalí sobre el misticisme religiós, que tenen el seu clímax als anys cinquanta, quan ell i Pujols estaven en contacte directe». ⁵

Finalment, l'últim *boom* investigador al voltant de la relació entre Pujols i Dalí va produir-se entre 2012 i 2016, quan la Càtedra Ferrater Mora de pensament contemporani de la Universitat de Girona va organitzar dos simposis dedicats a Pujols i Dalí respectivament. Entre les ponències presentades, hi trobem un article d'Enric Casasses en què afirma que Pujols, per a Dalí, «és realment [...] un dels seus mestres de pensament i d'escriptura. I si no fos una filiació seria una germanor», ⁶ i Joan Cuscó, que va posar de manifest que la «Religió de la Humanitat» d'Auguste Comte

4 PLANELLAS-WITZSCH, Mark (2004). *Dalí silenciats. Les transicions d'un separatista*.

5 KING, Elliot (2004). «Winged Fantasy with Lead Feet: The Influence of Lullism and Hiparxiologi on Dalí's Mysticism». HANK HINE, et al. (ed.). *Persistence & Memory: New Critical Perspectives on Dalí at the Centennial*.

6 CASASSES, Enric (2016). «Malgré que je crois que c'est théorique: réflexions sobre la frase daliniana». VERGÉS GIFRA, Joan (ed.) *Dalí: escriptura i pensament*.

havia estat un referent comú entre Pujols i Dalí.⁷ Però sobretot, d'aquells simposis cal remarcar la intervenció de Josep Playà, que va publicar l'article més complet fins avui sobre la relació biogràfica entre Francesc Pujols i Salvador Dalí. Es tracta de l'article titulat «Francesc Pujols i Salvador Dalí, una relació de pel·lícula». Playà es va centrar en la investigació d'una filmació de l'any 1956 on apareixen plegats Pujols i Dalí a Martorell, gràcies a la qual va ser capaç d'identificar i documentar diverses trobades entre els dos personatges, a més de traçar, a partir de molta documentació—inclusa la correspondència inèdita fins al moment—, una trajectòria més àmplia de la seva relació intel·lectual. Com anirem detallant, l'article de Playà és el fonament sobre el qual redactem la primera part del llibre, dedicada a la relació biogràfica entre Pujols i Dalí.⁸

7 CUSCÓ, Joan (2016). «Ciència, filosofia i metafísica en Dalí». VERGÉS GIFRA, Joan (ed.), *Dalí: escriptura i pensament*.

8 PLAYÀ, Josep (2015). «Francesc Pujols i Salvador Dalí, una relació de pel·lícula». TERRICABRAS, Josep Maria (ed.). *Realitat i veritat en Francesc Pujols*. Recentment, les conclusions de Playà han estat recollides, sense aportar contingut nou, per Ricard Mas al llibre titulat *Dalí i Barcelona* (2017), en el qual dedica un parell d'apartats a la relació entre Pujols i Dalí.

La primera edició de *L'al·lucinogen de Dalí*,
de Max Pérez Muñoz,
s'ha acabat d'imprimir a Tàrrrega
el 10 de desembre de 2023.